

ӘОЖ 339.727.22(574)
ҒТАХР 06.52

ШЕТЕЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫН ТАРТУДЫҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫН ТАЛДАУ

АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ

ANALYSIS OF MAIN DIRECTIONS OF FOREIGN INVESTMENTS

Б.Д. ДАУЛЕТБАКОВ, К. МУХАТАЕВА, А.Ш. ШОРМАНОВА Б.Д.
ДАУЛЕТБАКОВ, К. МҰХАТАЕВА, А.Ш. ШОРМАНОВА В.Д.
DAULETBKOV, K. MUKHATAEVA, A.SH. SHORMANOVA

(Алматы технологиялық университеті)
(Алматинский технологический университет)
(Almaty Technological University)
E-mail: dauletbakovb@mail.ru

Мақалада шетел инвестицияларын тартудың басты бағыттарына сипаттама беріліп, олардың жалпы ағынына талдау жасалады. Бұл талдау кейінгі жылдары әлсіреген шетелдік инвесторлардың Қазақстанға деген қызығушылығын қайтару туралы белгілі бір ақпарат береді. Қазақстанға шетелдік инвестицияларды тарту мәселесі Жаңғырту 3.0 аясындағы орталық мәселелердің бірі болып табылады. Зерттеу нәтижесінде тікелей шетел инвестицияларын тарту және пайдалану бағытында жүзеге асыруда келесі шаралар ұсынылады: Тікелей шетел инвесторларын қызықтыру, марапаттаудың арнайы бағдарламасын қабылдау, халықаралық ұйымдардың әлеуетті инвесторларына жүргізілген көптеген сауалнамаларын талдау және шетел инвестициясының үйлесімінің тиімді ұйымдастырушылық механизмін жасау.

В статье описываются основные направления привлечения иностранных инвестиций и анализируется их общий поток. Этот анализ дает нам некоторую информацию о возврате интереса иностранных инвесторов к Казахстану в предстоящие годы. Вопрос привлечения иностранных инвестиций в Казахстан является одним из центральных вопросов в рамках Модернизации 3.0. В результате исследования будут предприняты следующие меры в области привлечения и использования прямых иностранных инвестиций: привлечения прямых иностранных инвесторов, принятия специальной программы вознаграждения, анализа многих опросов потенциальных инвесторов в международных организациях и разработки эффективного организационного механизма координации иностранных инвестиций.

The article describes the main directions for attracting foreign investments and analyzes their overall flow. This analysis gives us some information about the return of interest of foreign investors to Kazakhstan in the coming years. The issue of attracting foreign investments to Kazakhstan is one of the central issues in the framework of the Modernization 3.0. As a result of the research, the following measures will be taken in the field of attracting and using foreign direct investment: attracting foreign direct investors, adopting a special remuneration program, analyzing many interviews with potential investors in international organizations and developing an effective institutional mechanism for coordinating foreign investments.

Негізгі сөздер: тікелей инвестиция, капитал, талдау, портфельдік инвестициялар, инвестициялардың ағыны, шетел инвесторлары, тиімді шешімдер.

Ключевые слова: прямые инвестиции, капитал, анализ, портфельные инвестиции, инвестиционные потоки, иностранные инвесторы, эффективные решения.

Key words: direct investment, capital, analysis, portfolio investment, investment flows, foreign investors, effective solutions.

Kіріспе

Кез келген қоғамда инвестиция экономиканы дамыту және нығайтудың негізгі қызметін атқарады. Қандай да бір салада өз қызметін жүзеге асыру үшін инвестициялық ахуалдың тиімді бағытын іздеуде, олар мұнай шығару және тұрақты экономикалық, құқықтық ортадағы елдерге, мысалы Таяу және Орта Шығыс, Америка континенті және Солтүстік теңіз елдеріне инвестиция салуды дұрыс көреді. Алайда, олар транзиттік елдердің инвестициялық нарығындағы шет ел инвесторларының көпшілігі үшін күні бүгінге дейін жаңа қосымша тәуекелге ұшыратады.

Тікелей инвестиция - капиталды экспорттаушының қабылдаушы ел территориясында өндірісті ұйымдастыруын айтады. Тікелей инвестициялар арқылы халықаралық корпорациялар дүниежүзілік нарықта өз бөліктерін жүргізеді [1].

Капитал - тауар өндірісінің жұмыс күші тауарға айнала бастаған кезінде пайда болады. Капиталдың алғашқы қорлануы процесінде тікелей өндірушілер өндіріс құрал-жабдықтары капиталистік кәсіпкерлердің қолына жинақтала бастады. Өндіріс құрал жабдығынан айырылған жұмысшы өз жұмыс күшін капиталистерге сатуға мәжбүр болды. Бұл процесс тауар өндірісінің капиталистік өндіріске айналуын көрсетеді.

Капиталды әлем елдерінде пайдаланудың негізгісі мыналар :

1. Инвестициялаушы елдегі капиталдың мол қорлануы;
2. Дүниежүзілік шаруашылықтың әр түрлі бөліктеріндегі капиталға сұраныс пен ұсыныс арасындағы тепе-теңдіктің бұзылуы;
3. Жергілікті рынокты монополизациялау мүмкіндігі;
4. Капитал экспортталатын елде арзан шикізат пен жұмысшы күшінің болуы;
5. Саяси тұрақтылықтың және қолайлы инвестициялық ахуал;

Капиталды шетке шығару мына нысандарда жүргізіледі:

- өнеркәсіп, сауда т.б. кәсіпорындарына тікелей инвестициялар ;
- портфельдік инвестициялар (шетелдік облигацияларды, акцияларды және басқа да құнды қағаздарға алу үшін).

Шетел инвестицияларын тартудың басты бағыттарына тіршілікті қамтамасыз ету салалары мен экспорт бағдарындағы өндірістер – мұнай-газ және мұнай – химия салалары, электр энергетикасы, металлургия, коммуникация және де Қазақстан дәнді дақылдап, жүн, мақта т.б. ірі өндіруші болу себепті, агроөнеркәсіп кешені жатады. Мұнай-газ саласында күш-қуат мұнай мен газ өндіріп, экспортқа шығаруды арттыруға сыртқы мұнай құбырлары мен ішкі газ құбырларын салуға жұмсалады[2].

Әлемдік дағдарыс жылдарында тікелей шет ел инвестицияларының түсімі төмендеген, бірақ жағымсыз құбылысқа қарамастан, Қазақстанда пост дағдарыс жылдарында шет ел инвестицияларының түсімі тұрақты қалпын сақтап қалды.

Батыстық эксперттер пікірінше, Қазақстанның жалпы инвестициялық ахуалы қолайлы, бірақ маңызды бюрократиялық кедергілер, қаржылық тәуекелдер, салықтық заңнамада және әкімшілендіруде жетіспеушіліктер, сақтандыру саласындағы дамыған құқықтық инфрақұрылымның жетіспеуі және т.б. шет ел капиталы мен инвестициясының түсу үдерісін кідіртуі мүмкін [3].

Басқа жағынан алсақ, Қазақстан шет ел инвесторлары үшін кәсіби ахуалдың негізгі параметрлері бойынша тартымды болып табылады. Республика ірі нарықтық әлеуетке, мол табиғи және еңбек ресурстарына ие. Инвестицияның әлеуетті пайдалылығы Қазақстандағы инвестициялардан көбірек пайда алуды күтетін инвесторлар үшін маңызды фактор болып табылады.

Зерттеу нысандары мен әдістері

Зерттеу объектісі ретінде Қазақстан Республикасындағы 2005-2016 жылдардағы тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы ағыны қарастырылды.

Зерттеу әдістері: ағындық, графиктік талдау әдістері.

Нәтижелері және талқылаулар

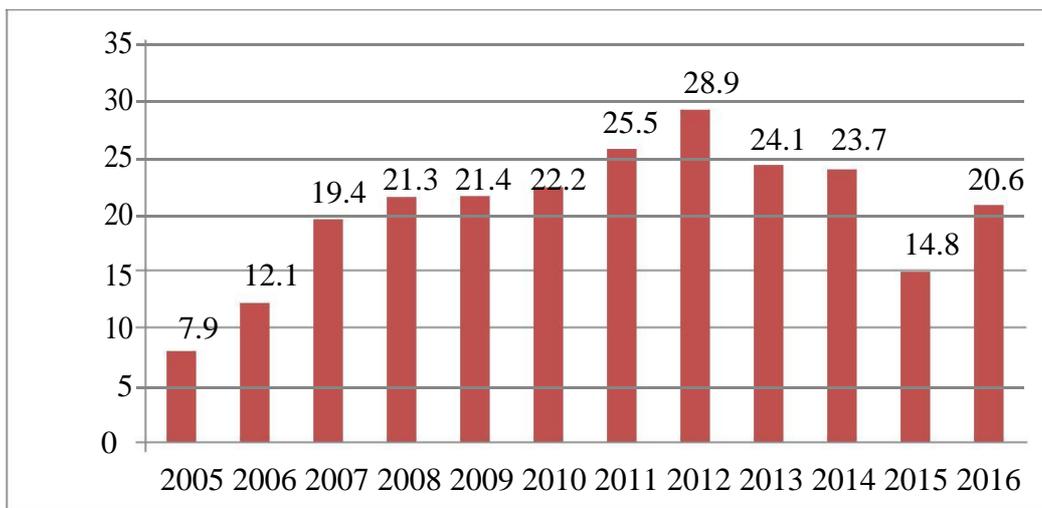
Қазақстан Республикасындағы 2005-2016 жылдардағы тікелей шетелдік инвестицияларды тарту бағыттарын талдаудың нәтижесінде елімізде, үш жылдық қысқартудан кейін, шетелдік тікелей инвестициялардың жалпы ағыны 2016 жылы 40% - ды құрады.

Қазақстан экономикасын қаржыландыруға инвесторлардың жағдайы артып келеді - үш жылдық қысқарудан кейін 2016 жылы шетелдік тікелей инвестициялардың ағыны күтпеген түрде өсті. Өткен жылы Қазақстан Республикасындағы шетелдік тікелей шетелдік инвестиция (ТШИ) 20,6 млрд АҚШ долларын құрады, бұл 2015 жылмен салыстырғанда 14,8 млрд АҚШ долларына тең болды.

Осылайша, былтыр шетелдік тікелей инвестициялардың 40% -ға немесе шамамен 6 млрд долларға артуы мүмкін болды. Инди-

катордың өсуі жергілікті экономикаға дағдарыстық құбылыстарды шешуге байланысты 2013-2015 жылдары әлсіреген шетелдік инвесторлардың Қазақстанға деген қызығушылығын қайтару туралы белгілі бір ақпарат береді.

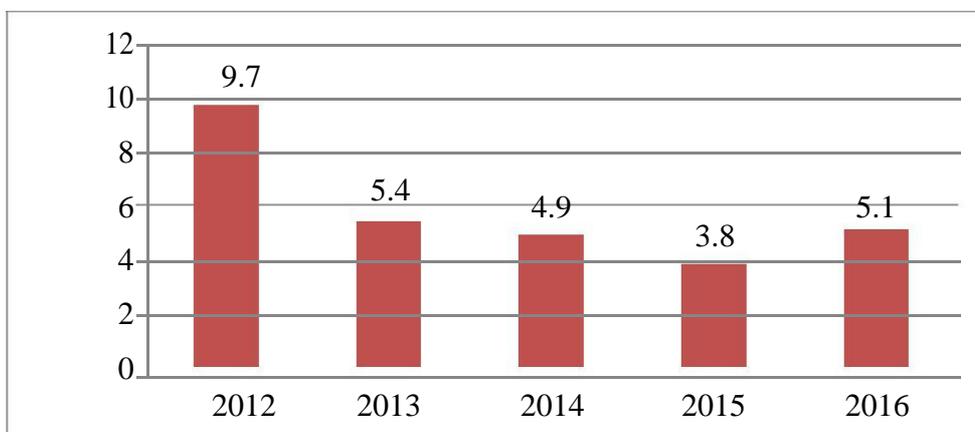
Қазақстан Республикасындағы 2007 жылдан бері тұрақты өсіп келе жатқан тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы ағыны 2013 жылы 17%-ға азайған, ал 2014 жылы 2%-ға төмендеген, қайтадан 2015 жылы 38%-ға күрт төмендеген (1 сурет). Инвесторлар Қазақстанға оралады[4].

1 Сурет – ҚР тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы ағыны (млрд. АҚШ доллары) *Ескерту - автормен [4]негізінде құрастырылған

Сыртқы көздерден 2016 жылы қаражаттың келуінің ұлғаюы бір жағынан Қазақстандық кәсіпорындар капиталына шетелдік инвесторлардың қатысуын ұлғайтуға, екінші жағынан қайта инвестицияланған кірісті ұлғайтуға мүмкіндік берді.

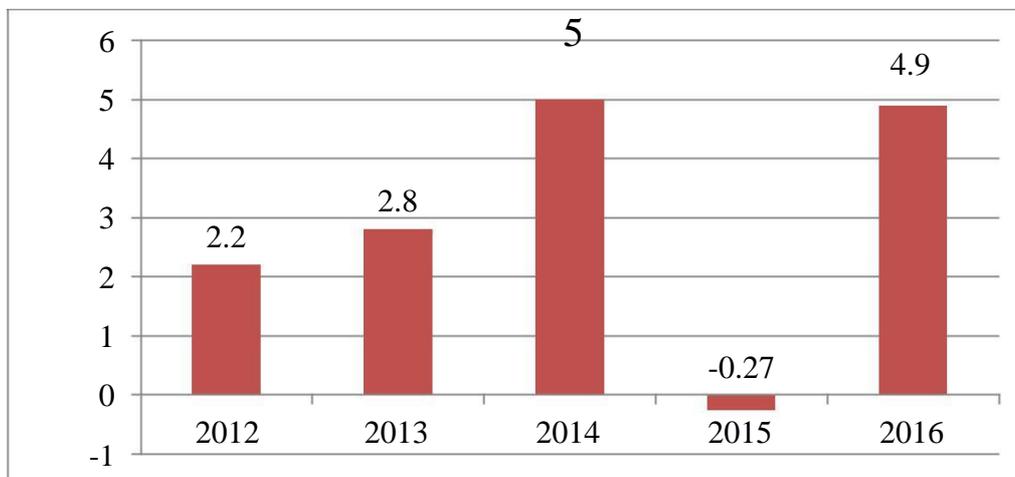
Атап айтқанда, жыл ішінде инвесторлардың ҚР тікелей инвестициялары кәсіпорындарының капиталына қатысуы 5,1 млрд доллар құрап, 2015 жылмен салыстырғанда 3,8 млрд. АҚШ долларына (+ 35%) артты (2 сурет).

2 Сурет – Қазақстандық кәсіпорындарда инвесторлардың капиталға қатысуының өсуі (млрд. АҚШ доллары) *Ескерту - автормен [4]негізінде құрастырылған

Қайта инвестицияланған кірістің сомасы, атап айтқанда Қазақстандық кәсіпорындардың бөлінбеген пайдасындағы тікелей шетелдік инвесторлардың үлесі 2016 жылы

шамамен 5 млрд долларға жетті, ал 2015 жылы инвесторлар \$ 272 млн шығынға шекті (3 сурет).

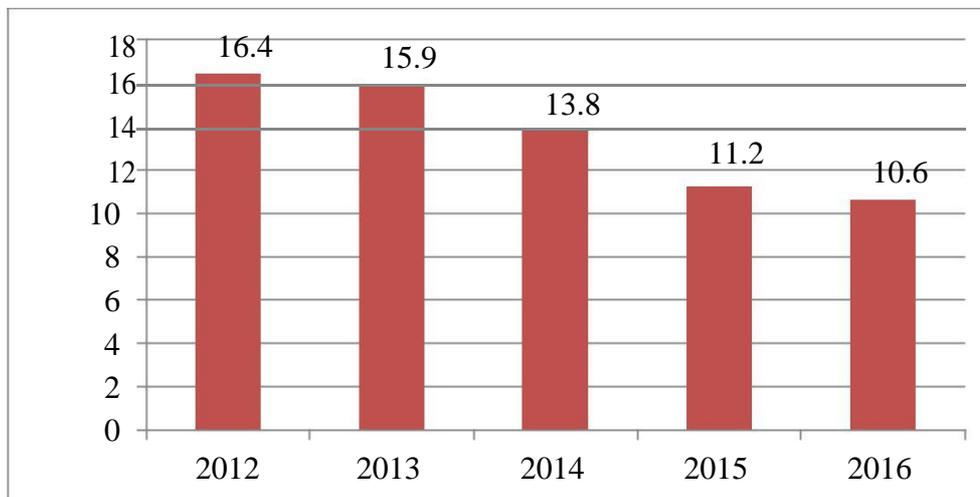

3 Сурет – Қайта инвестицияланған табыс млрд. АҚШ доллары).

*Ескерту - автормен [4]негізінде құрастырылған

Қазақстандық кәсіпорындардың (тікелей инвестициялар) өздері шетелдік инвесторларға қарыздарын 2016 жылы ұлғайтпады

- осындай міндеттемелердің көлемі 10,6 млрд долларға бағаланды, бұл өткен жылмен салыстырғанда 5%-ға аз (4 сурет).

4 Сурет – Қазақстандық кәсіпорындардың инвесторлар алдындағы міндеттемелерінің өсуі (млрд. АҚШ доллары). *Ескерту - автормен [4]негізінде құрастырылған

Ең ірі инвесторлар Нидерландыдан болды, олардан 2016 жылы Қазақстандағы жобаларды қаржыландыруға деген қызығушылықтың айтарлықтай артуы байқалды, Қазақстандық кәсіпорындарда инвесторлардың капиталға қатысуының өсуі шамамен 2 млрд.

АҚШ долларына немесе 33% -ға өсті. ТШИ құрылымындағы инвестициялардың үлесі 39%-дан 37%-ға дейін төмендеді.

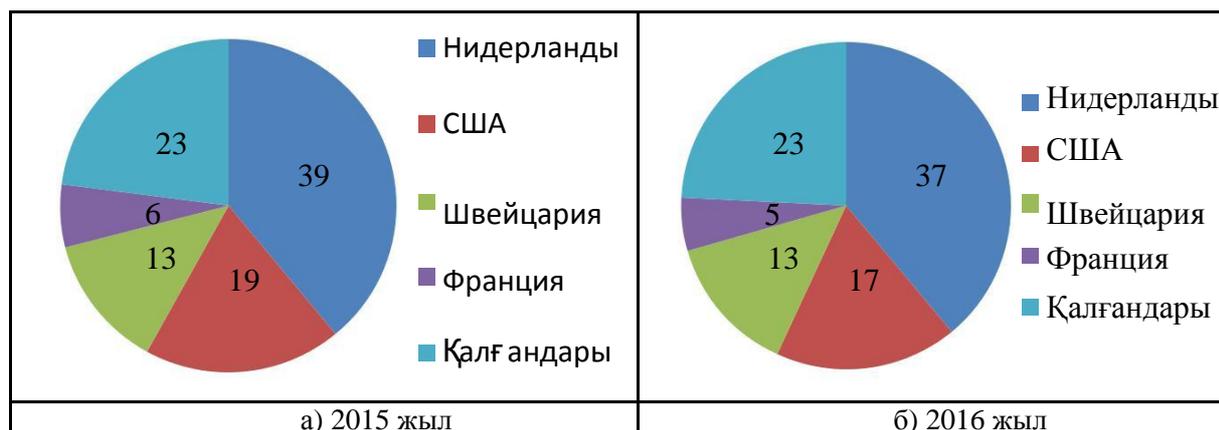
Швейцарияның тікелей инвесторлары жыл бойына Қазақстан экономикасына 724 млн. долларға ақша ағындарын ұлғайтты, олардың жалпы инвестиция көлеміндегі үлесі 13% құрады.

АҚШ-тың инвесторлары тікелей инвестициялар көлемін 652 млн. долларға ұлғайтты - Қазақстан Республикасының экономикасына қатысу үлесі 19%-дан 17%-ға дейін төмендеді.

2015-2016 жылдарға арналған Қазақстанға тікелей инвестициялар бойынша көшбасшылар Нидерланды, АҚШ, Швейцария және Франция болып табылады. Нидерланды 2016 жылы Қазақстанға тікелей инвестицияны 33%-ға (1,9 млрд. АҚШ доллары) арттырғанына қарамастан, олардың тікелей шетелдік инвесторлар құрылымындағы үлесі 2% -ға төмендеді және 2016 жылдың соңына қарай 37% құрады. Сондай-ақ, ТОП-4 қоспағанда, басқа елдерден

тікелей шетелдік инвестициялар (71% немесе 2,4 млрд. АҚШ долларына өсті) және шетелдік тікелей инвестициялар (5% өсті).

2016 жылға қарай Қазақстанға тікелей инвестициялардың тікелей инвестициялары өнеркәсіптік және ғылыми қызметті (34,3%), кәсіби, ғылыми-техникалық қызметті (23,6%) және өндірісті (18,4%), ал басқа да экономикалық емес 23,7% -ды құрайды(5-сурет).

5 Сурет – Елдер бойынша ҚР тікелей шетел инвесторларының құрылымы(%): а) 2015 жыл, б) 2016 жыл *Ескерту - автормен [4]негізінде құрастырылған

Қорытындылай келе, 2005 жылдан 2016 жылға дейінгі кезеңде Қазақстанға шамамен 243 млрд. АҚШ доллары көлемінде тікелей шетелдік инвестициялар тартылды. Бұл қолайлы инвестициялық ахуалдың арқасында мүмкін болды. Инвесторларды қолдау жөніндегі мемлекеттік шараларға инвестициялық және салықтық жеңілдіктер кіреді, атап айтқанда, кедендік баждардан босату, мемлекеттік толыққанды гранттар, инвесторлар үшін «бір терезе» принципі, салық және инвестициялық субсидиялар бойынша қосымша жеңілдіктер инвестициялық басымдықтар бойынша қосымша берілуі мүмкін жоба. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының аумағында арнайы экономикалық және индустриалды аймақтар, бизнесті қолдау және инвестицияларды құқықтық қорғау бар. Мұның бәрі Қазақстан инвестиция үшін ашық екенін және ЭКСПО-2017 халықаралық мамандандырылған көрмесі «Болашақ энергиясы» сияқты ауқымды жобалармен және «Астана» Халықаралық қаржы орталығын құрудың арқасында шетелдік инвестицияларды ұлғайтуды көздейді.

Қазақстанға шетелдік инвестицияларды тарту мәселесі Жаңғырту 3.0 аясындағы орта-

лық мәселелердің бірі болып табылады. Үстіміздегі жылдың 1 қыркүйегіне дейін Қазақстан Республикасының Инвестициялық стратегиясын дайындауға тиіс.

Инвестицияларды тартудың маңызды рөлі «Астана» Халықаралық қаржы орталығына - Астана аумағында арнайы құқықтық режимі бар Қазақстан Республикасы Президентімен айқын анықталған шекаралары бар аумақтарға беріледі.

IFCA басты назарында капитал нарығын дамыту, активтерді басқару, капиталды басқару, исламдық қаржыландыру және жаңа қаржылық технологиялар.

Халықаралық қаржы корпорациясы IFC-дің ағылшын тіліндегі заңды құқықтарына негізделген IFC-тің тәуелсіз сот жүйесін Қазақстан сот жүйесінің таңдаған халықаралық судьясы арқылы жүзеге асырады деп күтілуде. Сонымен қатар, халықаралық арбитраждық орталық тараптар арасында төрелік келісім болған жағдайда дауларды қарайды.

1 қаңтардан бастап IFCAS-ны реттейтін конституциялық заң күшіне енді. Бұл жағдай Қазақстандағы жағымды инвестициялық ахуалмен сипатталады. Шетелдік инвестициялардың жалпы республикалық көлемінің қо-

мақты үлесі Атырау (55,4%) және Батыс Қазақстан (14,9%) облыстарында игерілді [4].

Қорытынды

Міне Қазақстанға шетелдік инвестицияларды тарту мәселесінің объективті талдауы реформаның Қазақстандағы бастапқы жағдайы оны жүргізудің моделін жедел таңдау қажеттігіне алып келді.

Тікелей шет ел инвестицияларын тарту және пайдалану бағытында жүзеге асыруда келесі шаралар ұсынылады:

– тікелей шетел инвесторларын қызықтыру, марапаттаудың арнайы бағдарламасын қабылдау. Халықаралық ұйымдардың әлеуетті инвесторларына жүргізілген көптеген сауалнамаларын талдау нәтижесі көптеген инвесторлар жаңа заңдар мен жаңа мемлекеттік саясат қабылдануының арқасында жағдайды жақсартуға үміттенуін жалғастыратындығын көрсетті;

– тікелей шет ел инвестициясының үйлесімінің тиімді ұйымдастырушылық механизмін жасау. Өкінішке орай, қазір кәсіпкерлік құрылым сияқты мемлекеттік сауда-өнеркәсіптік палаталар, арнайы комитеттер және т.б. жай үйлесім табады.

Жалпы, Қазақстанға шет ел капиталы мен инвестицияларын тарту және пайдалану-

дың тиімді жүйесін құру экономикалық, саяси және инвестициялық мәселелерді тиімді шеше алатын, елдің инвестициялық ахуалын жақсартуға және қолайлы жағдай жасауға мүмкіндігі бар тиімді шешімдерге байланысты екенін атап өткен жөн.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Конарева Мария. Управление иностранными прямыми инвестициями в период кризиса. - М.: Издательство: LAP Lambert Academic Publishing, 2017. - 948 с.

2. Доклад Министра по инвестициям и развитию Ж. Касымбека на заседании Правительства касательно Правительственной Программы по привлечению инвестиций «Национальная инвестиционная стратегия» Режим доступа. [Электронный ресурс]. www.mid.gov.kz/.../doklad-ministra-po-investiciyam-i-razvitiyu-zh-kasymbeka-na-za... Дата обращения 15 августа 2017 г.

3. Игошин Н. В. Инвестиции. Организация, управление, финансирование. - М.: Издательство: Юнити-Дана, 2017. - 448 с.

4. Прямые иностранные инвестиции в Казахстан [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://kazks.kz/ru/investment?utm_source=google_content&utm_medium=cpc&utm_campaign=invest_gorychie_poisk&utm_term. Дата обращения: 11.08.2017 г.